

Туристично-краєзнавче дослідження

Шуміна Тамара Віталіївна, старший вчитель,
спеціаліст вищої категорії Рівненської загальноосвітньої
школи І-ІІІ ступенів № 5 імені О.О. Борисенка

Розповіді очевидців трагедії з міста Рівного

(Спогади свідків голодомору 1932-1933 років в Україні)

1. Прізвище, ім'я, по-батькові автора спогадів : **Гащенко Віра Олександрівна.**
2. Місце народження **село Власівка Градівського району Полтавської області.**
3. Дата народження: 08.02.1923 року.

У період Голодомору мені було 8 років.

Голод розпочався вже з осені 1931 року.

Створена спеціальна комісія відбирала все нажите, якщо було, наприклад, 3 склянки квасолі, то 2 потрібно було віддати.

У моєї мами було багато одягу, вона міняла свій одяг на буряки, терла їх і ми їли. У селі були випадки канібалізму, через голод люди втрачали здоровий глузд – варили власних мертвих дітей і їли...

А ми, пам'ятаю, лягали спати, і хто вночі просинався від почуття голоду, мама в рот сипала декілька крихт хліба по черзі.

Вживали, як могли.

Переїхала в місто Рівне в пошуках роботи. Працювала бухгалтером.

Фотографій не маю, тому що страхіття тих років, з опухлим обличчям, фотографувати не мали змоги і бажання.

1. Прізвище, ім'я , по-батькові автора спогадів : **Сливка Надія Михайлівна.**
2. Місце народження: **с.Новоселиця Житомирської області.**
3. Дата народження: **1921 рік**

Більше сімдесяти років пройшло, а перед очима ще й досі : батьківська хата , призьба , а на ній сидять двоє молодших братиків – Ілько та Андрійко . Опухлі від голоду животи, широко відкриті оченята жадібно поглядають на дорогу : чи не йде Надійка . Може хоч скибочку хліба принесе . Так бідолашні і не дочекалися .

Надія народилася в сім'ї простих селян. Трійко дітей виховували її батьки. Господарку непогану мали : коні, корівчина ще й кінна молотарка. Але розпочалася колективізація , і все добротне майно, нажите тяжкою працею , стало спільним надбанням «економії» , як на той час називали колективне господарство в їх селі. І як воно так трапилось : начебто , було що їсти й пити , і якимось водночас не стало . Цього Надія Михайлівна не може збагнути й досі . Пам'ятає , як господарі ховали рештки зерна по всіляких закутках : у димарях, каглянках, пляшках. Батько викопав у стодолі яму і заховав туди діжечку з ячменем . У той ячмінь у 32-му і врятував їх родину . Товкли в ступі, варили сякий-такий куліш.

Селом щодня ходили «комнезамівці» , яких у народі прозвали «Чорна мітла». Заходили в оселю чоловік 5-6 , підмітали все, що могли . А на вулиці чекала безтарка . І так від двору до двору . Якимось нагрянули і до них . Батьків дома не було . Знайшли в схованці останній мішечок ячменю . Надійка рученятками вчепилась : «Не віддам». Та що дівча могло вдіяти проти дорослих?

Її ще й досі бере відраза, коли хтось згадує про «зелений борщ» або деруни . Попоїла отого найдку з лободи та гнилої, перемерзлої картоплі .

У Новоселиці вимирали сім'ями . Мерці лежали попід плотами , на вулицях , у полі . У сусідів два синочки було – Олекса та Іванко . Як тільки зазеленіли вишні , почали хлопці в їх садок лазити . Надійка шпетила хлопців : «То наші , не зачіпайте». А через трохи не стало видно ні Олекси , ні його братика . Потім приїхала безтарка . Двоє чоловіків повиносили хлопчиків із хати , опустили на голі дошки і прямисінько на цвинтар. А там вже і ямка готова.

Скільки ж їх, безневинних жертв ганебної політики тоталітарного режиму? Близько 8 мільйонів селян вбито штучним голодом.

Для тих, хто хоч трішечки здужав, порятунком була робота на полях «економії». Дорослі сапали буряки, діти збирали довгоносиків. Прямо на полі в казанах варились галушки. Біля них Надійка і вижила. Коли варився борщ, до нього додавалася тонюсінька скибочка хліба. Його дівчинка несла голодним

братам. Та не порятувала маленьких цим, не зуміла. Яюсь, прийшла з поля, а вони вже мертві. За тим попухли ноги в батька... Гадали, ще трохи – жнива почнуться, стане легше. Не дожив. Надійці з матір'ю пощастило більше. Перебули, пережили. Збирали колоски, ходили до діда Трушка – він тримав єдині на село жорна. В них мололи зерно, пекли потім коржі, варили галушки. З нового урожаю на батьківські трудовні дали по 3 кг муки. Отоді вже й багачами стали. Усе ніяк не могли голод втамувати. Живіт уже лопає, а душа просить ще пожити.

1. Прізвище, ім'я, по-батькові автора спогадів : Лавренов Володимир Миколайович.
2. Місце народження : **с.Суходілля, Казанківського району, Миколаївської області.**
3. Дата народження : **19.11.1926 року.**

У ті далекі часи мені було лише 6 років.

Батько розказував пам'ятаю, почали створювати колгоспи. Почалось розкуркулювання. Мій батько вступив в колгосп. Кругом панувала бідність, нещастя, їсти було нічого. Щоб вижити, люди вдавались до різних способів: їли насіння конопель, мішанки, лободу, крупи невідомого походження. Після такої їжі відчувались нестерпні болі у животі. Все їли: різне коріння в степу збирали, квіти акації, листя різних рослин.

Мій батько мав рушницю, і це теж рятувало від голоду. Він стріляв горобців, і ми їли.

Словом, їли все, що можна розжувати і проковтнути.

Село було глухе і мертве. Не було ні одного кота, собаки, корови. Половину людей вимерло. Отакі були часи.

Працював на освітянській ниві: 25 років був директором школи; 1969-1975 роки – завідував кабінетом (кафедрою) в інституті удосконалення (Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти); 1990-1995 роки: керував Рухом м.Рівне; інвалід війни, маю багато орденів; одержую стипендію за особливі заслуги; 1995-2000 роки – один із засновників Всеукраїнського об'єднання ветеранів; зараз член ради, член секретаріату Всеукраїнського об'єднання ветеранів.

1. Прізвище, ім'я , по-батькові автора спогадів : **Токан Дарії Володимирівни.**
2. Місце народження : **с.Бутейки, Кодимського району, Одеської області.**
3. Дата народження : **02.04.1931 року.**

На той час мені було 2 роки.

Жила я з матір'ю, батьком та старшим братом. Старший брат доглядав мене. Їли все підряд, все, що можна було тільки з'їсти: квіти акації зривали та їли, траву, різні квіти, які зацвітали на галявинах.

Збирали колоски по полі і теж їли їх.

Мій батько наївся кінського м'яса і опух: від того, що наївся багато, захворів водянкою.

Тоді мати моя напоїла його горілкою, стала розтирати, і таким чином він помер.

Люди варили людське м'ясо і їли (своїх дітей).

Їли кропиву, лободу.

1. Прізвище, ім'я , по-батькові автора спогадів : **Гернец Лідії Дмитрівни.**
2. Місце народження : **с.Новосілки, Макарівського району, Київської області.**
3. Дата народження : **22 серпня 1921 року.**

Мені було на той час 12 років. У 1932-1933 роках був голод на Київщині.

На мою думку, саме більше, хто постраждав, це ті, хто не хотів працювати, щоб вижити. Штучного голоду не було.

Причини голодомору – неврожай, засуха.

На той час була колективізація, організовувались колгоспи, у які вступати не заставляли, але просили, щоб ішли працювати в колгосп. За це нам давали невеличкий пайок. Мій батько був у колгоспі. Важко працювали, але вижили.

Політики щодо знищення самих людей не було.

Голод переважав у Київській, Херсонській, Харківській областях. У Західних областях голоду не було. Їли все підряд: лушпиння з картоплі, полу, просо, траву. У нашому селі були випадки канібалізму.

А потім все налагодилося : полили дощі, пішло відродження.

1. Прізвище, ім'я , по-батькові автора спогадів : **Єпик Дарії Сергіївни.**
2. Місце народження : **с.Бутейки, Кодимського району, Одеської області.**
3. Дата народження : **02.04.1931 року.**

На той час мені було 7 років. У нас влада забрала все до зернинки. Ми брали віничка і підмітали все до зернини, щоб з'їсти... Якраз коли люди збирали врожай, було дана вказівка: все забрати.

Пухли ноги, а ми, малі, рвали на собі шкіру, щоб витікала рідина.

Ловили в річці жаб і варили з них суп у консервний банках.

Батьки померли, і два брати, я залишився з братом.

Найбільше постраждала Харківська область. Вся східна Україна

... Пам'ятаю, як біля нас, через три хати, побачила дим із димаря. Мабудь, хтось варить їсти. У того сусіда було семеро дітей. Ми до нього у хату зайшли, а він, вочевидь, з'їхав із розуму, тай каже: «Варю суп, м'ясо, піна з баняка біжить на плиту» . Він викидає кісточки їх супу на стіл «Беріть їжте. У мене ще м'яса багато» . Тай повів нас до погребка показати, а там мертві всі його діти. «Беріть і ви, дивіться, скільки м'яса...»

Брат мій їв, а я ще й мамі взяла, хоча її все у живих не залишилось...

1. Прізвище, ім'я , по-батькові автора спогадів : **Тамагашевої Франциски Леонівної.**
2. Місце народження: **сmt Гришківці Бердичевського району Житомирської області.**
3. Дата народження : **02.02.1923 року.**

Неурожай, дійсно, був, та вродило ж хоч що-небудь. Навіщо ж відібрали у селян все до останньої зернини ще восени 1932 року так звані «червоні валки»? Ні квасолини, ні горошини не залишили.

Мені було 9 років тоді, тепер 85. Було семеро дітей у сім'ї, а «червона валка» забрала у нас, на моїх очах, щойно спечений матір'ю хліб, необмолочене збіжжя. А таки вижили, бо, відчуваючи лихо, мати заставила нас, дітлахів, назбирати в лісі багато жолудів, та ще насушила картопляного лушпиння. Я бачила, як за ті плячки з жолудів і лушпиння опухлий підліток хватав матір за руки, щоб поцілувати.

Я бачила, як валяться мертві люди, як голодні, опухлі люди вирізали з туши дохлого коня шматок для їжі, як охоронець вів під дулом гвинтівки нашу сусідку з вузликом назбираного нею щойно посіяного гороху, так і не довівши її живою до сільської ради.

Не знаю, що то за милосердя було, яким зусиллями вони супроводжувались, але нам, дітлахам, у початковій школі таки давали раз у день якийсь один і той же синюватий суп без хліба.

Одного дня зранку, ранньою весною 1933 року, батько підводою чомусь поїхав у місто Бердичів і взяв з собою мене, малу, мабуть, для охорони на випадок його відлучення.

Озброєні військові зняли мене з підводи і посадили під муром єврейського кладовища. Весь день до пізнього вечора я, голодна, проскиглила, а батько під охороною возив трупи померлих від голоду.